

OSMANLI DEVLETİNDE CEZAYİR GÖÇMENLERİ VE ABDÜLKADİR EL - CEZAYİRİ

Yrd. Doç. Dr. Sebahattin SAMUR

Cezâyir'de 1513 yılında başlayan Türk yönetimi, sahip olduğu güçlü donanmasıyla, sadece İspanyolları Cezâyir'den atmamakla kalmadı. Başta, yine İspanya olmak üzere, diğer Avrupa ülkelerine karşı önemli başarılar da elde etti. Bu ülkelerle yaptıkları anlaşmalarla onları kendilerine haraç vermeye mecbur ettiler. Denizlerde el koydukları savaş ve ticâret gemileriyle giderek zenginleşip güçlendiler. Ancak değişen Dünya şartları muvâcehesinde, XVIII. yüzyılda durum Cezâyirliilerin aleyhine dönmeye başladı. Güçlenen sömürgeci Avrupa devletleri Dünya'nın diğer yerlerine olduğu gibi Cezâyir'e de göz diktiler. Nihâyet bekledikleri fırsat 1830'lu yıllarda geldi. Fransızlar, özellikle Mısır meselesi dolayısıyla, Osmanlı devletinin içine düştüğü güç durumu fırsat bilerek, zâten hiç eksik olmayan bir takım problemleri, bahâne edip Cezâyir'e karşı taarruza geçtiler. İki yıl süren bir ablukadan sonra, 1831 yılının Kasım ayı başlarında Fransız birlikleri Cezâyir şehrini hem denizden, hem de karadan kuşattılar (1). Böylece Cezâyir'de uzun yıllar harplerle geçecek olan yeni bir dönem başladı.

Cezâyir'in Batı kesiminde Konstantine şehrinde tutunmayı başaran Emir Abdülkadir el-Cezâyirî (1808-1883) on beş yıla yakın bir müddet Fransızlarla mücâdele etti. 1837'de Konstantine şehri de dahil olmak üzere, ülkenin Sahra'ya kadar olan bütün Doğu kesimi Fransızların işgâli altına girdi. Fransızlar 1844 yılında Diskra'ya ulaşarak, Avras dağlık bölgesine girmeyi başardılar. 23 Kânûn-ı Evvel 1847 yılında Emir Abdülkadir'in teslim olmasıyla ülkede Fransız işgâl kuvvetleri, en azından önemli merkezlerde, kontrolü ele geçirdiler (2).

- (1) Mustafa Nuri Paşa, Netâyicu'l-Vukûat, (Sad. Neşet Çağatay), I-IV, Ank. 1980, III-IV, 262-264; G. Yver, İ.A. «Cezâyir» mad. s. 132-151, III, 147-148.
- (2) Mustafa Nuri Paşa, III-IV, 264; Yver, «Cezâyir», III, 138-139; Ayrıca geniş bilgi için bak. Lothrop Stoddard, Hâdiru'l-Âlemi'l-İslâm (Arapçaya çev. İcâc Nüveyhid), I-IV, Beyrut, 1973, I-II, 166-174 (Şekip Arslan'ın el-Cezâyir ve'l-Emir Abdülkadir ve Fransa adli eki); G. Yver, «İ.A.» Abdülkadir b. Muhyi'd-Din el-Hasani» mad. I, 85-87.

Bu tarihten sonra bir kısım Cezâyirîler, doğup büyüdükları vatanlarını terkederek Türkiye'ye göç etmeye başladılar. İlk göç kâfilesi 1848 yılının baharına doğru Osmanlı devletinin Suriye bölgesine geldi. Cezâyir'den çıkan göçmenler Şam'a gelerek yöneticilerden kendilerine gösterilecek uygun bir yerde yerleşmek istediklerini, bunun için izin verilmesini ve anlayış gösterilmesini istedikler. Ancak bunların gelmesiyle yöneticilerin zihinlerinde bazı istifhamlar belirdi. Bunlar niçin geldiler? Ülkelerini neden terkettiler? Buraya isteyerek veya şartların zorlaması ile mi geldiler? Yoksa Fransa hükümeti tarafından mı gönderildiler? gibi istifhamlar izliyordu. Çünkü Avrupa ülkelerine verilen imtiyazların bir sonucu olarak ülkedeki Avrupalılar, veya başta azınlıklar olmak üzere Avrupa devletlerinin «himâyesine» girenler, ülkede devlet otoritesini yerleştirilmesi, emniyet ve asâyişin sağlanması yolunda ciddi engeller oluşturmuyorlardı. Eğer bu yeni gelenler Osmanlı «tebaası» olmayı reddeder, Fransız vatandaşı olur ya da olmaya kalkıştırlarsa Suriye'de kendiliğinden bir Fransız kolonisi oluşacaktır. İşte Fransa'nın bu bölge ile ilgili niyetlerini bilen Şam yöneticileri ve Bâb-ı Âlî konuyu ciddiyetle ele alarak, muhtemel tehlikeleri ve bunların tedbirlerini görüşüp, bazı kararlar aldılar. Bu kararların neler olduğunu, başta yukarıda kaydedilen sorular olmak üzere, Başvekâlet Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden öğrenme imkânını bulabiliyoruz.

Cezâyir'den Türkiye'ye gelen ilk göçmen kâfilesi toplam 560 kişiden oluşuyordu (3). Bunlardan 30 kişisi tarım, ticâret veya başka hiç bir sanattan anlamıyorlardı. 60 kişisi de tarımdan anlıyordu; fakat öteki göçmenlere oranla çok fakir ve muhtaç durumda idiler (4). Kâfilenin başında Ahmet b. Salim vardı. Ahmet b. Salim, İngiltere'nin Şam konsolosunun «cânib-i nezârete» (5) gönderdiği, 5 Kanûn-ı Sâni 1848 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, mücâdele sırasında Emir Abdülkadir'in «kethüdâsı» olan Seyyit Muhammed Salim'in oğluydu. Ayrıca bu şahıs da kâfilede bulunuyordu (6). Seyyit Muhammed'in kâfilede olduğuna dair diğer belgelerde herhangi bir işârete rastlayamadık. Olsaydı, herhalde kendisinden söz edilirdi. Hattâ hastalık ve yaşlılık gibi bir sebep yoksa kâfile başkanı onun olması gerekirdi. Bununla birlikte Cezâyir eyâleti ve tevâbii valisi unvanını kullanan ya da

(3) Başvekâlet Arşivi (BVA), Mesâli Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 7).

(4) BVA. Mesâli Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 4).

(5) Dâhiliye Nezâreti kastedilmektedir.

(6) BVA. Mesâli Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 3).

bu şekliyle terceme edilen, Fransa'nın Cezâyir'deki işgal kuvvetleri kumandanı Mareşal Biço (Osmanlıca metinde yazıldığı şekliyle)'nun Ahmet b. Selim'e verdiği seyahat izni belgesinde bu şahsın, yukarıda adı geçen Abdülkadir Cezâyiri'nin sâbık kethüdâsı Seyyit Muhammed Salim'in oğlu olduğu teyid edilmektedir (7).

Şam eyâlet yetkililerinin, «nasıl geldiniz?» sorusuna karşılık olarak Mareşal Biço'nun izin belgesini gösteren göçmenler, niçin geldikleri sorusuna cevap veren ve ne istediklerini belirten, aralarından 100 kişinin imzaladığı bir dilekçede; kendilerinin Batı Cezâyir halkından olduklarını ve eskiden beri Osmanlı vatandaşı olarak yaşadıklarını, şartların onları vatanlarını terke zorladığını ve yine Osmanlı vatandaşı olarak yaşamak istediklerini ifâde etmişlerdir. Ayrıca Hıristiyan bir devletin yönetimi altında yaşamak istemediklerini bilhassa belirtmişlerdir. Göçmenler dilekçede, kendilerinin bir başka devletin himâyesini istemediklerini ve böyle bir teklif gelse de kabul etmeyeceklerini, herhangi bir ülke bu türden bir iddiada bulunursa buna itibâr edilmemesini istemekte ve dilekçelerine, maîşetlerini sağlamak üzere kendilerine yer verilmesi isteğiyle son vermektedirler (8).

Şam valisi Safvet Paşa, Anadolu Ordusu Müşiri Mehmet Râşit Paşa, Arabistan Ordusu Müşiri Mehmet Nâmık Paşa ve Şam Eyâlet Meclisi'nin bazı üyeleri ile göçmenler adına Ahmet b. Salim'in katıldığı bir toplantı düzenlenmiş ve bu mesele burada etraflı olarak ele alınmıştır. Toplantının sonucunda bunların; tek tek ya da toplu olarak şimdi veya daha sonra başka bir ülkenin himâyesini kabul etmeyeceklerine, «... Devlet-i Aliyye tarafından ayrılmaklığı bir vechile câiz görmeyerek her halde saltanat-ı seniyye tebaalığında devâm ve sebât» edeceklerine, «... üzerlerine mâlen ve şahsen edâsı lâzım gelecek vergü ve sâireyi» diğer vatandaşlar gibi ödeyeceklerine dâir şartların bulunduğu bir takım senetler vermeleri kararlaştırılmıştır.

Aynı belgeden anlaşıldığına göre eyâlet sorumluları, göçmenlerin sahile ve Şam şehrine uzak uygun bir yerde iskan edilmelerini, içlerinden çiftçilikten anlamayan, herhangi bir sanatları da olmayan, bununla birlikte «ulemâ» sınıfından olan 30 kişi-

(7) Bak. ek 1.

(8) BVA. Mesâil-i Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 2).

ye ve şeyhleri Ahmet b. Salim'e yeteri kadar aylık bağlanmasını, sayıları 60 kadar olan, çiftçilikten anlamakla birlikte âciz, fakir ve çaresiz kişilere diğer insanlara olduğu gibi yardım edilmesini Bâb-ı Âlî yetkililerine teklif etmişlerdir. Belgede, yapılması istenen yardım ve buna ilâveten hepsine şâmil olarak verilecek olan tohum, zirâat aleti ve öküz bedelinin toplam 100-120 bin kuruş tahmin edildiği görülmektedir. İskan mahalli olarak ise, Şam'a uzaklığı 25-30 saat (9) olan, göçmenlerin yerleşebileceği geniş ve boş arâzisi bulunan Aclun sancağı seçilmiştir. Yöneticiler, iskânın zirâat mevsimi geçmeden gerçekleştirilmesi, aksi halde bu insanların perişan olacakları, ellerinde parası olanların da bunları harcayarak zor duruma düşeceklerini belirtmekte ve bu konuda **üst makamları uyarılmaktadırlar.**

Göçmenler, kendilerine verilen arâziden başka öteki göçmenlere tanınan bir takım imtiyaz ve muâfiyetlerden de yararlanacaklardır. Durumları düzelinceye kadar âşar ve vergi vermeyecekler, bilâhare öteki bölge halkının tâbi olduğu usûle uyacaklardır (10).

Meclis-i Vâlâ, Şurâ-yı Eyâlet-i Meclis-i Şâm-ı Şerîf'in hazırladığı, yukarıda kaydedilen mazbatayı, diğer evraklarla birlikte inceleyerek konuyla ilgili bir karara varmıştır. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin mührünü taşıyan kararda, eyâletin tekliflerinin hemen hepsi kabul edilmiştir. Bununla berâber, bu insanların sözlerine güvenilebilir, sağlam karakterli, sözünün eri kimseler olmadığı husûsuna işâret edilerek bunların iskânlarının muhtemel sonuçları üzerinde durulmuştur. Bunlar da; ileride Fransa'nın bu gelenlerin kendi vatandaşı olduğu gibi bir iddia ile ortaya çıkması ya da bizzat kendilerinin «... vergü vermekten ve tekâlif-i sâireden vâreste olmak için lede'l-hâce Fransalunun himâyesini talep ve iltimas» etmeleri hususlarıdır. Fakat bunların, devletin bir mülkünden çıkarak başka bir mülküne gelmiş olduklarına dikkat çekilerek, geri çevrilmelerinin uygun olmayacağı, bu nedenle de gelenlerin ve gelecek olanların, eyâletin teklif ettiği yere ek olarak Anadolu tarafında havası ve suyu göçmenlerin mizaçlarına uygun Teke ve Alâiye bölgesinde yerleştirilebileceği belirtilmiştir. Ahmet b. Salim'e aylık 500 kuruş maaş tahsisi, diğer bilgin ve şeyhlere 30.000 kuruş «atiyye-i seniyye» verilmesi de karar altına alınmıştır. **Çiftçilikle uğraşacaklara yardım konusu da bu arada**

(9) Saatla mesâfe posta arabasına göredir.

(10) BVA. Mesâil-i Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 4).

belirtilerek, eyâletin gerekeni yapması kendilerine emredilmiştir. Ayrıca, arazi taksiminin ve yardım dağıtımının memur görevlendirilerek yapılması ve tutulan defterlerin kendilerine gönderilmesi istenilmiştir (11).

Bir başka belgeden, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin hazırladığı mazbataya itiraz olunduğunu anlıyoruz. İtirâz eden makamın kim olduğu belgede imza olmaması sebebiyle açıkça anlaşılamiyorsa da yazının «Atüfetlu Efendim Hazretleri» diye başlamasından bunun ilgili bakanlık olduğunu tahmin edebiliriz. Bu belgeden anlaşıldığına göre eyâletin teklifi doğrultusunda Meclis-i Vâlâ'da görüşülen ve Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de karara bağlanan bütün hususlar biri hariç tensîb buyurulmuştur. İtiraz edilen nokta ise, şöyle belirtilmektedir: «... Teke ve Alâiye havâlisi sevâhilinin havası merkûmların mizaçlarına tevâfuk eder ise de sâhil olan yerlerde muâmelât-ı efrenciyye ziyâdece olduğundan bu sûret pek de matlûbe muvâfık görünmeyerek taraf-ı cibâlisinin burûdetine dahi anlar dayanamayacaklarından...» adı geçen Aclun sancağı tercih edilmiştir. Çünkü, burası sapa bir yer olarak «ecnebî» uğrağı olmadığı gibi geniş arâziye de sâhip bulunmaktadır.

Belgedeki bir zeylden de ayrıca ek bir tavsiye kararının daha alındığını öğrenmekteyiz. Bu da söz konusu olan göçmenler iskan edilip, barınmaları sağlandıktan sonra da gözden irak tutulmuyarak hem eyâlet, hem de merkez tarafından hal ve hareketlerinin dikkatle izlenmesi hususudur (12).

Yukarıda kaydedilen hususlardan da anlaşıldığı üzere, sorumluları endişeye sevkeden şey; gelen göçmenlerin iskân ve barınmaları için gerekli maddi yardımlardan ziyâde, haricî ve siyâsî sebeplerin sonucu ortaya çıkabilecek bir takım problemlerdir. Nitekim en önemli problemin de «himâye» meselesi olduğu yukarıda kaydedilmiştir. Daha önce sadece Kudüs'te bulunan ruhban sınıfı için verilmiş bu himâye hakkı giderek genişletilmiş ve sonunda Avrupalı devletlerin zorlaması ve suistimalleri sonucunda Osmanlı devleti için ciddi bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Vergi kaçırmanın ve diğer mâlî ve şahsî sorumluluklardan kaçmanın en kolay yolu olması dolayısıyla, başta azınlıklar olmak üzere, bir kısım halk bu yola tevessül etmiştir. Bu yolla, yani himâye hakkı elde etmek sûretiyle, yerli yersiz ülkenin iç işlerine müdâhale et-

(11) BVA. Mesâil-i Mühimme-i Şam, No: 2079 (lef, 1).

(12) Bak. ek 1.

mek fırsatını elde eden bütün Avrupa ülkeleri, özellikle kendileri için önceden seçtikleri nüfuz sahalarında «mahmilerini» arttırmak için meşru, gayr-i meşru her çareye başvurmuşlardır. Zira bu, sonuç bakımından «Memâlik-i Osmâniye'nin âdetâ sulh-perâne zaptı» demektir (13).

Osmanlı devleti bu gidişata engel olmak için bazı girişimlerde bulunmuştur. İşte 22 Safer 1280/1863 tarihinde çıkardığı Hâriciye Nizamnâmesinde konsoluklarda istihdâm edilecek Osmanlı tebâsının sayısı ve imtiyazları konusunda getirilen kayıtlar bunun bir sonucudur (14).

İleride açıklanacağı üzere, bizzat konumuz olan Cezâyir göçmenleriyle ilgili olarak Bâb-ı Âlî'nin tek tarafı aldığı bir kararla ülke vatandaşlarının, tâbiyyet değiştirmeleri konusunda getirilen kısıtlamalar problemi çözmeye yetmemiştir. Bu imtiyaz, yukarıda da belirtildiği gibi Avrupa ülkeleri tarafından dâima kendi hesaplarına bir açık kapı olarak tutulmuş ve zaman zaman zaman da güç ve kuvvet gösterisine dönüşmüştür. Özellikle de Filistin'de, Yahudi iskâm konusunda gerek Fransa, gerekse Almanya ve İngiltere tarafından bu konu çokca istismar edilmiştir (15).

İlk gelen Cezâyir göçmen kâfilesini başka kâfileler de izlemiştir. Ancak bunların ne zaman ve ne şekilde geldiklerini, tesbit edebildiğimiz arşiv belgelerinden takip edemiyoruz. Yalnız 1855 yılında Suriye'de bulunan Cezâyir göçmenlerine bir şahıs daha katılıyor ki, bu, adı herkesçe bilinen, şahsiyet ve karakteriyle haklı olarak büyük bir üne kavuşan Emir Abdülkadir el-Cezâyiri idi.

Abdülkadir 1847'de teslim olduktan sonra Fransa'da uzun süre göz altında tutulmuş, sonra da serbest bırakılmıştır. Kısa bir müddet Paris'de kalan Abdülkadir oradan İstanbul'a, İstanbul'

(13) Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat*, (Çev. Ali Reşat), İst. 1912, s. 64-65, 304; Jean-Paul Pascual, «La Syrie à L'époque Ottomane (Le XIX siècle)», *La Syrie d'Aujourd'hui* Paris, 1980, s. 48-49; M. Halidi ve Ö. Ferruh, *İslam Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm*, (Çev. Osman Şekerci), İst. 1968, s. 170.

(14) *Düstur*, I. Tertip, I, 772-775.

(15) Fransızların bu konudaki teşebbüsleri ve özellikle Cezâyir Yahudilerinin Suriye'de yerleştirilmesi için sarfettikleri çabalarla ilgili olarak bak. Vecih Kevserânî, «Fransa ve Filistin ve's-Sıhyûniyye fi Matlai'l-Karni'l-İsrîn», *el-Mü'temeru'd-Devliyyi's-Sâlis li-Târihi Bilâdi's-Şam*, 19-24 Nisan 1980 Amman, (Baskı tarihi 1983, II, 539-579).

dan da Bursa'ya giderek oraya yerleşti. Ancak Bursa'da meydana gelen bir depremten sonra oradan ayrılarak 1855'de Şam'a gitti. (16). Burada yerleşen Abdülkadir mümtaz kişiliği ve daha önceden sahip olduğu şöhreti sayesinde kısa bir süre içinde Şam eşrâfının en önde gelen sîmalarından oldu (17).

1860 yılında Cebel-i Lübnan'da başlayan ve Şam'a kadar yayılan olaylarda Abdülkadir'in oynadığı rol, onun şan ve şöhretini arttırdı. Çünkü Abdülkadir diğer Şam eşrâfı ve yöneticilerle el birliği ederek galeyâne gelen Müslüman halkı yatıştırılmaya ve onların yaptıkları ya da yapmaya çalıştıkları taşkınlıklara engel olmaya gayret etmişti. Bu nedenle kendisine Osmanlı hükümeti ve Fransa tarafından nişanlar verilmiştir (18).

Ancak bir süre sonra Emir Abdülkadir ile Şam Valisi Hamdi Paşa'nın aralarının açıldığını görüyoruz. Bu nedenle her iki şahıs da birbirlerini Bâb-ı Âlî ve Mâbeyn-i Hümâyun'a şikâyet ederek kendilerini haklı göstermeye çalışıyorlardı (19). Nitekim Hamdi Paşa, Mâbeyn-i Hümâyun'a gönderdiği bir şikâyet yazısında meseleyi şöyle ifâde etmektedir: «... Mûmâ ileyh ötedenberi kendi mensûbâtını ve Cezâyir muhâcirlerini himâye ve hânesinde eşhâsı darp ve hapis misilli muâmelât icrâsına alışmış ve bunlardan cünhâ ve cinâyetle müttehem olup mehâkimden talep olunan bazı Cezâyirlileri bir takım eğzâr ile göndermeme...» Hamdi Paşa, Emir Abdülkadir'in alışmış olduğu bu duruma engel olmak için sanıkları jandarma zoruyla aldığını, Emir'in ise bundan hoşlan-

(16) Yver, «Abdülkadir», I, 85-87; Şekip Arslan, I-II, 171-172.

(17) Muhammet Kürt Ali, *Hıttatü's-Şam*, I-VIII, Şam, 1925-1928, IV, 72.

(18) 1860 Şam olayları ile ilgili pek çok şey yazılmış olmakla beraber, bu yazılarda, genelde, Osmanlı yöneticileri suçlanmış, onların şartları ve halkı tahrik edici sebepler üzerinde durulmamıştır. Bununla da yetinilmeyerek Abdülkadir el-Cezâyiri dışında diğer Şam eşrâfı da bu suçlular ordusuna dahil edilmiştir. Halbuki, Şam valisinin cezalandırılması suçlu olduğu için değil, Avrupa kamuoyunu yatıştırmak için mutlaka bir kurban verilmesi gibi, bir endişeden kaynaklanmıştır. Şam eşrâfı arasında halkın galeyânını yatıştırmak isteyende sadece Emir Abdülkadir değildi. Mahmut Efendi Hamza, Beni'l-Abîd ve Beni'l-Mehâ-yinî gibi bir çok kişi onunla berâberdi. Bak. Ahmet Cevdet, *Tezâkir*, 13-20, Ank. 1960, s. 111-112; Halûk Ülman, 1860-61 Suriye Buhranı, Ank. 1966, s. 34; Süheyl Zekkâr, *Bilâdu's-Şam fi'l-Karni't-Tâsi' Aşar*, Şam, 1982, s. 246-248; Şekip Arslan, I-II, 172.

(19) BVA. Yıldız Esas Evrak (Y.E.E.), 18/417-71/31/40; Y.E.E. 18/417-67/3/40; Y.E.E., 18/417-69/3/40; Y.E.E.18/417-43/3/40.

madığını belgenin devamında belirtmektedir. Bunun üzerine Emir Abdülkadir, Hamdi Paşa'nın ifâdesiyle; «... makâmât-ı aliyyenin kâffesine ve kemâl-i zühdüyle berâber bir taraftan da Fransa hükümetine mürâcaatla» Hamdi Paşa'nın hakkında şikâyette bulunmuştu. Ancak aynı belgeden anlaşıldığına göre, vali ile Emir arasındaki soğukluk bir süre sonra giderilmiştir (20).

Her ne kadar yöneticiler ile Emir Abdülkadir arasında zaman zaman anlaşmazlıklar çıkıyorsa da, bir başka belgeden, Emir'in Cezâyir göçmenlerini denetleyen, onları koruyup gözeten, aralarındaki bozuk tabiatlı olanlarına da fırsat vermeyen ve bu vasfıyla, bu insanların devlete ve komşularına ısınmalarını sağlayan güçlü bir bağ, bir denge unsuru olduğunu öğreniyoruz. Nitekim onun ölümünden sonra (1883) Cezâyir göçmenlerinin bazıları «... Fransızlık iddiâsını dermeyân etmeye başlamışlardır» (21). Bu yüzden Cezâyirli göçmenlerin tâbiyyet meselesi giderek büyüyen ciddi bir mesele olmuştur.

Hüseyin Rıza Paşa'nın 7, Nisan 1304/1888 tarihli, Mâbeyn-i Hümâyun'a sunduğu lâyhadan, Suriye bölgesinde bulunan Cezâyir göçmenlerinin 1848'den 1888'e kadar epeyce çoğaldıklarını öğreniyoruz. Belgede belirtildiğine göre, bölgede, 8-10 bin civarında Cezâyir göçmeni vardı (22). Ancak nüfus kayıtlarının hiç bir yerde düzenli bir şekilde tutulmadığı dikkate alınrsa bu rakamın, sadece bir tahmin olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte bu sayı, biraz abartılmış da olsa, hiç de azımsanacak bir rakam değildir. Şu kadar var ki, önemli olan bunların sayıları değil takındıkları tutum ve tavırları idi. Bu tutum da yukarıda bahsi geçtiği gibi aralarında Fransız uyruklu olduklarını iddia edenlerin bulunması ve bunların sayılarının günden güne artmasıydı. Üstelik Fransız vatandaşlığı iddiasında bulunanların çoğunluğu suç işlemeye eğilimli geçimsiz kimselerdi. Hüseyin Rıza Paşa Bâb-ı Âlî'ye sunduğu lâyhasında; «... içlerinde Fransızlık iddiasında bulunanları, ekseriyetle iclâf takımından olarak, bunların her gün vukûat çıkarmağa müste'id bulunmasıdır.» şeklindeki ifâdesiyle Fransa uyruğuna geçmek isteyenlerin durumunu açıklamaktadır. Bunlar suç işlediği zaman, ya da bu zanla ifâdelerinin alınması için güvenlik güçleri sanıkları celb ettiğinde Fransız konsolosluğu müdâhale ederek, bunların Fransa tâbiyyetinde olduklarını iddia ile resmen talep edilmedikçe, söz konusu şahısların, mahke-

(20) BVA. Y.E.E., 18/417-43/3/40.

(21) BVA. Y.E.E., 14/244/126/7 (Mâbeyn-i Hümâyun'a sunulan lâyiha).

(22) Aynı belge.

meşe celb edilemeyeceklerini ve tutuklanamayacaklarını söyleyip, mesele çıkarıyordu. Dolayısıyla da özellikle ağır suç işleyenlerin cezalandırılmaları gecikiyor, bu da bölgede emniyet ve asâyişin sağlanmasında önemli bir engel teşkil ediyordu. Bâb-ı Alî, Fransa hükümetinin, bunların «Osmanlı vatandaşı oldukları» yolundaki uyarılara kulak asmamakta diretmesi dolayısıyla, tek taraflı olarak ilgililere verdiği talimatta, Suriye'de yerleşmiş olan Cezâyir-îlere Osmanlı vatandaşı muâmelesi yapılmasını, bundan yalnızca geçici olarak ülkeye gelip, Fransız uyruklu olduğunu söyleyenlerin istisna tutulmalarını istemiştir. Nitekim Paşa da bu konuda ısrar edilmesini ve köklü bir çözüm yolunun da bu arada araştırılmasını istemektedir (23).

Muhakkak ki mesele yalnızca suçluları ve sanıkları almak da değildi. Bu insanların devlete karşı malî ve şahsî bir takım sorumlulukları vardı ve bunlar Fransız vatandaşı olduklarını iddia ederek bunlardan kurtulmak istiyorlardı. Hüseyin Rıza Paşa'nın Mâbeyn-i Hümâyun'a sunulan lâyahsında, meselenin bu yönüyle ilgili açıklamalar bulabiliyoruz :

«... Taberiyye dâhilinde bulunanlar emlâk-ı seniyye-i hazret-i tacdârîlerinden Hüseyniyye mezreasında mütevattın olub, takriben bir buçuk sene evvel umûmî Fransa tebaasından olduklarından bahisle bu sıfatta tanınmaları iddiâ-yı vâhîsine cür'et etmeleri üzerine ecnebilik dâvâsında ısrâr ile tezâkir-i Osmaniyye almadıkları takdirde arâzi-yi seniyyeden tard ile berâber inde'l-hâce Memâlik-i Mahrûse'den dahi ihrâc edilecekleri tehdidât-ı muhikasıyla ilzâm edilerek ecnebilik dâvâ-yı bâtilasından ferâgatla tezâkir-i Osmâniyye'yi ahz etmişlerdir.»

Kendilerinin ecnebi olduklarını söyleyen Cezâyir göçmenleri yalnız Taberiyeliler değildi. Şam ve ona bağlı yerlerde oturan Cezâyir göçmenlerinin üçte ikisinin daha önce nüfus işlemleri yapılmış, bunların nüfus cüzdanları doldurulmuş olmasına rağmen, «... ekserîsi hâlen almakdan istinkâf bulunmuşlardır.» Safed'de bulunanlar, «... Fransa tâbiyyetini terk ile tâbiyyet-i seniyyeyi kabul eylediklerine dâir...» mühürlü ve imzalı bir takım arzuhal-ler hazırlayıp daha önce Hamdi Paşa'ya verdikleri halde içlerin-

(23) Sebahattin Samur, «Özel Memuriyetle Beyrut'a Gönderilen Hüseyin Rıza Paşa'nın Bir Lâyahasının Işığında XIX. Yüzyılın Sonuna Doğru Fransa'nın Suriye Siyâseti» E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 271-287, Kayseri, 1989, Sayı, 6, s. 280-281.

den bir kısmı hâlâ kendilerinin Osmanlı değil, Fransa uyruklu olduklarını iddia etmektedirler.

Bu kargaşalıktan Abdülkadir el-Cezâyirî'nin ailesinin de payını aldığı görüyoruz. Nitekim Emir Abdülkadir'in iki oğlunun, Mehmet ve Muhyittin Paşaların, dâimâ Osmanlı vatandaşı olarak kaldıkları halde fikir ve nüfuzca bütün kardeşlerinden üstün olan Mir Ali'nin bir süre Fransız uyruklu olarak yaşadığını sonra, raporun yazıldığı tarihten bir kaç ay önce, Osmanlı uyruğuna geçtiğini öğreniyoruz. Yine bu aileden olan Emir Sait, Osmanlı orduları, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Şam'ı boşalttıklarında, Osmanlı orduları kumandanlığı tarafından Şam yönetiminin başına getirilmiş ve bu görevde 3 gün yani Emir Faysal'a bağlı birlikler (İngilizlerin öncü kuvveti olarak) Şam'a girinceye kadar devam etmiştir. Bu zât Kuvâ-yı Milliye hareketini de desteklemiştir. Fakat Emir'in başka bir oğlu Haşim ki, bunu daha önce evlatlıktan reddetmişti, Fransız vatandaşı olarak kalmakta ısrar etmiş gayet kötü ve zararlı birisiydi. Ailenin bir başka ferdi Mir Ömer ise, Fransa ile işbirliği yapmak daha doğrusu Fransız casusluğu suçuyla Cemal Paşa tarafından asılmıştır (24).

Hüseyin Rıza Paşa bunların siyâsî mülteci olduklarına dikkat çekerek, Fransa'nın Cezâyir göçmenlerini kendi vatandaşı saymasının kabul edilebilecek bir yanının olmadığını belirtmekte ve Bâb-ı Âlî'ye yaptığı teklifi tekrarlayarak bu konunun kesin bir çözüme kavuşturulmasının şart olduğunu vurgulamaktaydı.

Konunun çok geçmeden kısmî bir çözüme kavuşturulduğunu bakanlar kurulunun bir kararından anlıyoruz. Bu belgeden anlaşılacağına göre, Bâb-ı Âlî ile Fransa sefiri arasında bir anlaşmaya varılarak bazı maddeler tesbit edilmiştir. Bu durumdan da Suriye'deki yetkililer haberdar edilerek daha önce verilen talimatlara uygun olan bu maddelerin uygulanması istenilmiştir (25).

Bâb-ı Âlî ile Fransa sefiri arasında yapılan görüşmelerde tesbit edilerek Fransa hükümetine de gönderilen anlaşma maddeleri şunlardı :

(24) BVA. Y.E.E. 14/244/126/7; Emir Abdülkadir'in oğlu Mir Ali daha sonraları Şam temsilcisi olarak Osmanlı Meclis-i Mebusan'na girmiş ve meclis başkan yardımcılığına seçilmiş, Birinci Dünya Savaşı esnasında da Almanya'ya gönderilmişti. geniş bilgi için bak. Şekip Arslan, I-II, 172-174; Emir Sait ile ilgili bak. Abdülkerim Râfık, «el-Alâkatu's-Suriye-Türkiye (1918-1926)», s. 56-105, *Dirâsât Tarihîye*, Sayı, 19-20, Nisan-Temmuz, 1985, Şam, s. 79-80.

(25) Bak. ek 2.

1— Cezâyirliilerden, guruplar halinde Suriye'ye hicret eden ve öteki Osmanlı vatandaşları gibi yerleşenler «tebaa-i Devlet-i Aliyye'dendir.» Bu sınıftan Fransa uyruğuna geçmek isteyenler belirli bir zaman zarfında ülkeyi terk etmeğe mecbur tutulacaklar.

2— Münferiden ve Fransa pasaportu taşıdığı halde Suriye'ye gelip «hîni vürûdlarında» Fransa konsoloshânelerinde pasaportlarını kaydettirmiş olanlar Fransa tebası addolunacaklardır. Bu sınıftan olup da Osmanlı uyruğuna geçmek isteyenlerin bu isteği kabul edilecektir. Mülkî veya askerî hizmetlerde bulunanlar ya da «arâzi-yi emiriyeden» meccânen yer alıp yerleşmiş olanlar Osmanlı vatandaşı sayılarak, bunlardan Fransa uyruğuna geçmek isteyenler aynı şekilde belirli bir süre içinde ülkeyi terk etmeğe mecbur tutulup gitmeyenler hakkında Devlet-i Aliyye vatandaşı muâmelesi yapılacaktır.

3— Fransa'ya tâbiyyeti kabul olunan veyahut bundan böyle o sıfatla tanınacak olan Cezâyirli göçmen veya yolcuların Osmanlı vatandaşı kadınlarla evlenmelerini Osmanlı hükümeti yasaklamak azminde olacağından, bunun aksine hareket edenler İran vatandaşlarına karşı uygulanan usûlde olduğu gibi, ülkeden çıkarılacaklar ve eşleri de kocalarına tâbi olarak gidip gitmemekte serbest bırakılacaklardır.

4— İkinci madde gereğince Fransa vatandaşı olarak kabul edilen Cezâyirliiler içinde tavır ve davranışları, ülke güvenliğini, emniyet ve asâyişi bozabilecekleri komisyonca tahkik olunanlar kısa bir süre içinde ülkeyi terk etmeye mecbur tutulacaklardır.

5— Yukarıda sözü edilen ikinci madde gereğince pasaportları konsolosluklarda kaydedilmiş olan Cezâyirliilerin isimlerini açıklayan defter, Bâb-ı Âlî'ye teslim olunacaktır. Anlaşma gereğince, bu işlemin yapılabilmesi için, Bâb-ı Âlî ve Fransa sefâreti ile vilâyet ve Fransa konsolosluğunun her birinden birer tane memur seçilmek üzere bir komisyon teşkil edilecektir. Komisyon, yapacağı çalışma sonucunda Osmanlı vatandaşı olarak kalacak olanlar ile, Fransa uyruğunda bulunacakları ayırt ederek isimlerini iki nüsha halinde düzenlenecek defterlere kaydedecektir. Defterlerden bir nüshası Bâb-ı Âlî'ye diğeri ise Fransa sefâretine verilecektir.

6— İşbu antlaşmanın uygulanmasında, Osmanlı memurları ile konsoloslar arasında görüş ayrılığı çıkması halinde, iki taraftan gelecek raporlara göre, Bâb-ı Âlî ile sefâret arasında karar verilecektir.

7— «Hükümet-i Seniyye'nin» aldığı bilgiye göre, yerliden ve sair Osmanlı vatandaşlarından bir takım Müseviler, bir yolunu bularak, Fransa pasaportu elde edip Cezâyirli gibi bunlar da, Fransız tâbiyyeti iddiasında bulduklarından, bu sırada «o makûlelerin dahi sıfat-ı tâbiyyeti tashîh» edilecektir.

8— Filistin'de veya ülkenin öteki yerlerinde olan Cezâyirli-ler ile ilgili aynı işlem yapılacaktır.

9— Bundan böyle dahi memleketlerini terk ederek Osmanlı devletinin sınırları içerisinde yaşamak arzusuyla göç eden Cezâyirli Devlet-i Aliyye vatandaşı gibi kabul ve hükümetin tensip edeceği bir arâzide iskân edileceklerdir. Şu kadar, var ki, Fransa tâbiyyetinde olarak işinin gereği pasaport ile gelenler iki sene zarfında geriye dönmekle yükümlü tutulup, bu süre içinde gitmedikleri veyahut iki seneden daha az bir süre kaybolarak evvelce buldukları vilâyete yine döndükleri takdirde adları nüfus defterine kaydolunarak haklarında sair «tebaa-i Devlet-i Aliyye misilli» işlem yapılacaktır (26).

Anlaşma metni burada bitmektedir. Kaydedilen maddelerden anlaşıldığına göre bu hususların bir kısmı zaten daha önce uygulanmakta idi. Ancak meselenin bu şekliyle tek taraflı değil de taraflar arasında çözüme kavuşturulması memnûniyet verici bir durumdu. Şu kadar var ki, bu anlaşmanın ne ölçüde uygulandığını ve ne gibi problemler çıktığını arşiv belgelerinden takip edemiyoruz. Fakat, problem kısmî de olsa bir çözüme ulaşmadan devam etmiş olsa idi, her halde, en azından bölgede yaşamış yazarların kitap ve hatıralarına girerdi. Halbuki durum aksidir. Bundan da meselenin büyük oranda çözümlenmiş olduğunu tahmin ediyoruz.

Yahudilerin ve bu arada Cezâyirli Yahudilerin de tâbiyyet meselelerinin bir çözüme kavuşturulamayıp dâima problem kaynağı teşkil ettiğini ve bu konudaki kararları Osmanlı hükümetinin dâimâ tek taraflı olarak uygulamaya koymaya çalıştığını burada zikretmek isteriz. (27).

(26) BVA. İrade/Meclis-i Mahsus, No: 4625, (1ef, 2).

(27) Bak. Vecih Kevserânî'nin 15 numaralı dipnotta kaydedilen araştırması ve ayrıca, Osmanlı diplomatlarının Yahudi meselesiyle ilgili olarak Amerikan hükümeti nezdindeki girişimleri ve aldıkları mesâfeyle ilgili; BVA. Y.E.E., Ç-II/275/276/54/136.

Abdülkadir el-Cezâyiri'nin çocuklarının dışında, Cezâyirli göçmenlerin arasında, başka büyük şahsiyetlerin de çıktığını görüyoruz. Bunlardan Tahir el-Cezâyiri'yi (1852-1920) özellikle zikretmek isteriz. Mithat Paşa'nın valiliği sırasında Şam'daki okulların genel müfettişliğini üstlenen Tahir el-Cezâyiri'nin özellikle eğitim alanında pek çok hizmeti geçmiştir. Mecmau'l-Lügati'l-Arabiyye'nin de üyesi olan bu zât bir çok eser bırakmıştır (28).

Ek : 1

ATÜFETLU EFENDİM HAZRETLERİ (*)

Mukaddemce Cezâyir'den li-ecli'l-iskân Şâm-ı Şerif'e gelmiş olan 400'e karib Cezâyirlünün ivâ ve iskânları hakkında olunan mütâleayı mutazammın Şam Meclisi cânibinden yazılan mazbatanın gönderildiğini şâmil ve mevsim-i zirâat geçmeksizin yerleştirilmek üzere muvakkaten muhâcirin-i merkûme ne vechile Ac-lun sancağına gönderilmiş ve içlerinden icâb edenlere nizâmı ve emsâli vechile îâne-i lâzimenin icrâsı musammem bulunmuş olub ancak bunlar bu kadar olmayub daha bir takımı gelmek üzere yolda bulunarak şeyhleri Ahmed b. Sâlim'in ifâdesine göre bunlar dahi şâyân-ı îâne görüldüğü cihetle gerek merkûmların ve gerek bundan böyle geleceklerin ikâme ve îâne-i mukteziyeleri hakkında şeref-sünûh buyurulacak irâde-i seniyye mantûk-ı celîlinin taraflarına bildirilmesi ve muhâcirin-i merkûmeden 30 kadar hâne zirâaat ve sâir san'ata gayr-i muktedir ulemâ ve dâiyândan olarak kendülere birer mikdâr maaş ve mâhiye tahsîsi emelinde olduklarına mebnî husûl-i mesrûriyetleri zımnında mûmâ ileyhi-me birer mikdâr atıyye-i seniyye i'tâsı merhûn-ı müsâde-i seniyye idüğü ifâdâtını müstemil Arabistan ve Anadolu Orduy-ı Hümâyunları müşirleri ve Şam valisi devletlü Paşalar hazarâtının ber-vech-i iştirâk tevârüd eden bir kıt'a tahrirâtıyla evrak-ı müteferriasi ve bu babda ba'zı mütâleât ve ihtârâtı müş'ir Şam'da bulunan İngiltere konsolosunun sefâreti cânibine gelüb makâm-ı nezâret-i celîle-i hâriciyyeye verilmiş olan mektubun tercemesiyle berâber li-ecli'l-mütâleâ Meclis-i Vâlâ'ya verilmiş olmasıyla ol bâbda bi't-terkîm geçen gün akdolunan Meclis-i Umûmi'de kırâat etdirilen bir kıt'a mazbata meâlinde işbu Cezâyirlüler sedidü'l-kavl adamlar olmadıklarından sözlerine i'timâd olunamayarak ve İngiliz konso-

(28) Hayatı ve eserleri için bak. Muhammet Kürt Ali, el-Muâsırûn, Şam, 1980, s. 268-278.

(*) BVA. Mesail-i Mühimme-i Şam, No : 2079 (lef, 9).

solosunun bu bâbda olan ihtârâtı dahi pek de yolsuz olmayarak fi'l-hakîka dikkate şâyân şey olduğuna ve maa-mâfih farâzâ ile rûde ba'zı mertebe makâlât tekevvünü hâlinde saltanat-ı seniyye-nin hukûk-ı âlisi iktizâsınca cevâb-ı icâbisi verileceğinden ve Ce-zâyir ahâlisinden bulunan eşhâs-ı merkûmeye asıl metbûlî mü-fehhamları bulunan Devlet-i Aliyye'nin bir mülkünden çıkub di-ğer bir mülküne gelmiş nazarıyla bakılacağından red olunmaları şân-ı merhâmet-nişân saltanat-ı seniyyeye muvâfık olamayacağı-na binâen müsâferet sûretiyle muvakkaten bir münâsib mahalde iskân ve ivâları ile haklarında âtifet ve merhamet-i seniyyenin ib-zâli icâbından görünmesi ve Anadolu Orduy-ı Hümâyunu müşiri müşârun ileyh hazretlerinin derkâr olan ve vukûfu cihetiyle müşârun ileyh hazretleriyle dahi müzâkere olunarak her ne kadar bunlar Aclun sancağında ikâmet etdirilmiş ise de Anadolu tarafın-da Teke ve Alâiye misillü havası mizâclarına tevâfuk edecek ma-hallerde müsâferet tarikıyla iskânıyla vergülerinin nizâmı vechile tesviye olunması ve sûret-i iş'âra nazaran eşhâs-ı merkûme şâ-yân-ı iâne ve içlerinde bulunan ba'zı meşâyih ve dâiyân dahi muh-tâc-ı âtifet-i seniyye görüldüğüne binâen mûmâ ileyh Ahmed b. Sâlim'e 500 kuruş maaş tahsisi ve ber-vech-i iş'ar zirâat ve felâhat edeceklere nizâmına tatbiken mahalli emvâlinden iâne-i mukte-ziyenin ifâsı ve meşâyih ve dâiyâna atıyye-i seniyye olarak 30.000 kuruş itâsıyla icâbı vechile beyinlerinde taksim etdirilmesi hususu-nun vâli-yi müşârun ileyhe iş'arıyla keyfiyetin nezâret-i celile-i Mâliye ve Hâriciye'ye dahi bildirilmesi tezekkür kılınmış olacağı muharrer olub ol bâbda cereyân eden müzâkerât hulâsasında bun-lar dâr u diyârlarından mehcûr adamlar olarak sâye-i merhâmet-vâye-i hazret-i cihândârîde haklarında her türlü iâne-i lâzimenin icrâsı şân-ı şevket-nişân saltanat-ı seniyyeye lâyük olacağından bu bâbda Meclis-i Vâlâ'nın mülâhazâtı pek yolunda olub fakat Teke ve Alâiye havâlisi sevâhilinin havası merkûmların mizâclarına tevâfuk eder ise de sâhil olan yerlerde muâmelât-ı efrenciyye zi-yâdece olduğundan bu sûret pek de matlûbe muvâfık görünmeye-rek taraf-ı cibâlisinin burûdetine dahi anlar dayanamayacakların-dan ve zikrolunan Aclun sancağı ise sapa olarak tebaa-i ecnebiy-ye uğrağı yer olmadığından başka vus'at-ı arâzisi bulunması mü-nâsebetiyle orada iskânlarıyla vergülerinin nizâmı vechile tesviye etdirilmesi sûreti tercih olunmuş ve husûsât-ı sâirenin dahi ber-mantûk-ı mazbata tesviye-i iktizâları müzâkere ve tasvîb kılınmış olduğundan manzûr-ı âli-yi hazret-i pâdişâhî buyurulmak için zikrolunan mazbata evrâk-ı müteferriyasıyla maan arz u takdîm olunmağın ol bâbda her ne vechile emr u fermân isâbet-unvân-ı

cenâb-ı şehinşâhî müteallik ve şeref-sudûr buyurulur ise icrâ-yı muktezâsına ibtidâr olunacağını şâmil tezkire-i senâver' terkîm kılındı efendim. 5 Rabiul'-Âhir 1264.

Zeyl (Üstteki zeyl alt zeylin devamıdır)

Ma'rûz-ı Çâkerkemîneleridir ki;

Efhile-i peyrây-ı tekrîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i sadâret-penâhileriyle zikrolunan mazbata ve evrâk-ı müteferria manzûr-ı meâlim-vüfûr cenâb-ı mülûkâne buyurulmuşdur. Vâkı'â ahâli-i merkûmeden bulunan eşhâs-ı merkûmeye asıl metbû'-ı müfehhamları bulunan Devlet-i Aliyye'nin bir mülkünde çıkub diğerk bir mülküne gelmiş nazarıyla bakılacağından red olunmaları şân-ı merhâmet-nişân-ı saltanat-ı seniyyeye muvâfık olamayacağına binâen müsâferet sûretiyle muvakkaten bir münâsib mahalle iskân ve ivâları ile haklarında âtifet ve merhamet-i seniyyenin ibzâli icâbından görünmüş ve bu bâbda Meclis-i Vâlâ'nın mülâhazâtı pek yolunda olub zikrolunan Aclun sancağı ol vechile sapa olarak vus'at-i arâzisi bulunması münâsebetiyle orada iskânlarıyla vergülerinin nizâmı vechile tesviye etdirilmesi sûreti müreccah olarak husûsât-ı sâirenin dahi ber-mantûk-ı mazbata tesviye-i iktizâları münâsib ve yolunda bulunmuş olmasıyla ber-minvâl-i muharrer icrây-ı icâbâtına ibtidâr olunması...

(üst zeyl) ve fakat eşhâs-ı merkûme iskân ve ivâ olunduktan sonra dâimâ ahvâl ve hareketlerine bu taraftan ve mahallindeki me'murlar tarafından ihâl-i enzâr-ı dikkat ve iğtinâ kılınması müteallik ve şeref-sudûr buyurulan emr u irâde-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâne iktizây-ı âlisinden bulunmuş ve mezkûr mazbata ve evrâk yine savb-ı savab-nümây-ı âsifânelerine iâde ve tesyâr kılınmış olduğu muhât-ı ilm-i sâmi-i sadâret-penâhileri buyuruldukda ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyi'l-emrindir. 16 Rabiul'-Âhir 1264.

Ek : 2

Suriye'de mevcûd olan Cezâyirîlüler hakkında ilerüde bir vakt-i münâsibde esâsen bir karar verilmek üzere hicret eden ve bundan böyle edecek olan Cezâyirîlülere tebaa-i Devlet-i Aliyye nazarıyla bakılarak haklarında o sûretle muâmele olunacağına dâir bir karar ittihâzıyla arz-ı atebe-i ulyâ kılınması hakkında 22 Rabîu'l-Evvel 307 tarihli tezkire-i husûsiyye ile tebliğ olunan irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhî mantûk-ı münîfine tevffikan icâbı meyâne-i bendegânemizde müzâkere ve bu def'a Cezâyir'den Beyrut vilâyetine gelüb oradan doğruca Şam'a gönderilmiş olan 51 nefer muhâcîr hakkında ba'zı ifâdeyi hâvî Suriye vilâyetinin tahrîrâtı dahi mütâlea olundu. Suriye ve Beyrut vilâyetlerinde mütemekkin Cezâyirîlülerden ba'zı eşhâsın sıfat-ı tâbiyyeti bir müddetden berü hükümet-i mahalliye ile Fransa konsolosları bey-ninde münâzaun-fihâ olmasıyla bunun hal ve tesviyesi lüzûmuna mebnî buna dâir Bâb-ı Âlî'ce Fransa sefirîyle bi'l-muvâfakat kararlaştırılan suver-i i'tilâfiyyeyi hâvî varaka irâe olunmağla bi'l-mütâlea münderecâtı hukûk-ı hükümdâri-i hazret-i şehinşâhiye ve icâbı mevki' ve maslahata muvâfık görünmüş ve fakat varaka-i mezkûre üzerine Fransa hükümetinden henüz cevâb-ı muvâfakat gelmediği izâhât-ı vâkı'adan anlaşılmiş olmasıyla bunun cevâbı istenilmekle berâber bu madde hakkında Fransa hükümetiyle verilecek kararın husûl-i netîcesine kadar Bâb-ı Âlî'ce cereyân eden ahvaldan hükümet-i mahalliye'nin haberdâr ve mahal-lince vuku'bulacak muâmele hususunda dahi fi'l-cümlê ikdâr edilmesi icâb-ı maslahatdan olmasına mebnî varaka-i mezkûrenin sûreti Suriye ve Beyrut vilâyetleriyle Cezâyir muhâcîri bulunan Kudüs sancağına birer mahremâne tahrîrât ile irsâl olunub ber-vech-i ma'rûz şimdiye kadar hükümât-ı mahalliyye ile konsoloslar bey-ninde sıfat-ı tâbiyyetleri münâzaun-fihâ olan Cezâyirîlüler hakkında istatûkonun muhâfazasıyla kemâkân muâmele olunmak üzere eşhâs-ı merkûme hâricinde Fransa tâbiyyetini iddia edenler oldukça bu makûlelerin esâs iddiâları zikrolunan sûret-i i'tilâfiyyenin ikinci maddesine göre hükümât-ı mahalliyye ile konsoloslar bey-ninde muslihâne tedkikiyle Fransa pasaportunu hâmilen Suriye'ye gelüb hîn-i vürûdlarında Fransa konsoloshânelerinde pasaportlarını kaydettirmiş olanlar Fransa tebaasından i'tibâr olunması ve fakat bunlardan hidemât-ı mülkiyye ve askeriyyede bu-

(*)

(*) BVA. Irâde/Meclis-i Mahsûs, No : 4625, (lef, 1).

lunarak veyâhud arâzi-yi emiriyyeden meccânen yer alarak tē-
mekkün etmiş olanlar tebaa-i Devlet-i Aliyye'den addolunacağı-
ndan bu bâbdâ hükûmât-ı mahalliyye ile konsoloslar beyninde
adem-i muvâfakat vukû'unda buraca sefâretle fasl-ı nizâ' olun-
mak üzere keyfiyetin Bâb-ı Âlî'ye iş'ârı zımnında tahrirât-i mer-
kûmeye vesâyây-ı münâsibe ve mukteziyye derci ve ber-vech-i ma'-
rûz Fransa sefâretinden muntazar olan cevâb, Hâriciyye nezâre-
ti ma'rifetiyle taleb olunarak anlaşılacak ahvâl üzerine Fransa
hükümetiyle bu maddeye dâir husûl-i i'tilâf kâbil olamayacağı
tahakkuk etdiği halde ol vakit devletce bir karar-ı kat'î ittihâz
olunması bi'l-itihâd tezekkür olunarak varaka-i mezkûre leffen
arz u takdîm edilmiş olmağla emr u fermân-ı hümâyun hazret-i
hilâfeti penâhî her ne merkezde şeref-sânih olursa isâbet anda ola-
cağı muhât-ı ilm-i âlî buyuruldukda kâtibe-i ahvâlde emr u fer-
mân hazret-i veliyyi'l-emr efendimizindir. 24 Rabiu'l-Evvel 1307/7
Teşrin-i Sâni 1305.

Maarif Nâzırı	Adliye Nâzırı	Hâriciye Nâzırı	Şûrâ-yı Devlet Reisi
Münif	Ahmed Cevdet	Mehmed Saîd	Mehmed Şekib b. Ahmed Ârif

Sadrâzam

Mehmed Kâmil b. Safih